

Türk Edebiyatında Kadının Anaerkil Dönemden Ataerkil Döneme Geçişte Yaşadığı Statüsel Şiddet

Ceyda DEMİRBAKAN*

Özet: Kadının toplayıcılıkla geçime katkısı olduğu ilkel topluluklarda, anaerkil dönemde yönetici olduğunu aktaran mitler vardır. Toplumun yönetimi ve idaresinde etkili olan bu kişiler tanrıça / kutsal ruh gibi düşünülmüşlerdir. Bu bağlam da Umay, Türk mitolojik sisteminde kadın ve çocukların koruyucusu değil, aynı zamanda hayvanların ve kabilenin de koruyucusudur. Kadının, erkeği savaşa gittiğinde yönetimde dahi söz hakkı varken, erkeğin yanında bu kadar önemli bir statüdeyken, daha sonraki ataerkil dönemle birlikte kadını ikinci plana iterek sadece çocuk büyüten ve hanın, hükümdarın gölgesinde silik ve etkisiz bir birey olmasına sebep olan durum nedir? Kadına yapılan en büyük haksızlıkların başında statü boyutundaki bu şiddet gelir. Bunun en etkili örneklerini Türk Edebiyatında masal, efsane, halk hikâyelerinde görmekteyiz. Anlatıcı, kadını kutsi öğelerle ifade ederken (Ana, Toprak Ana, Ateş Ana, Umay Ana, Kayın Anam, Ağaç Ana, Ana Maygıl (Ulus Anası), Akene(Akana), Bozkurt Ana, Asena, Ana ocağı) yine aynı anlatıcı, bu sefer kadını (Şeytan, Cadı, Al kızı, Al Bastı, Al Karısı, Kara Albastı, Sarı Albastı, Abası, Almış) yermeyi yeğliyor. Anlatıcının bu şekilde kadına önce kutsiyetlik vermesi ve sonrasında tam tersi bir şekilde aynı kadını yermesinin sebebi nedir? Bu çalışmada bu sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Kadın, Anaerkil, Ataerkil, Statüsel Şiddet, Anlatıcı Şiddeti

Giriş

İlkel dönemlerden itibaren kadın ve erkek arasında iktidar savaşı vardır. Bu iktidar savaşı günümüze kadar kendini her alanda hissettirdiği gibi Türk edebiyatı ve halk anlatılarında da görülmektedir. Bu zamana kadar kadın kelimesinin tam olarak ne anlama geldiği veya hangi anlamları karşılayabildiği konusunda birçok görüş ortaya atılmıştır. Türkçe sözlüğe (TDK) göre kadın kelimesi birden fazla anlamı içermektedir. Birinci anlam erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen; ikinci anlam analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan birey; üçüncü olarak ta bir mesleği anımsatacak şekilde hizmetçi bayan olarak tanımlanmaktadır.

Kadın, bilindiği üzere ailenin yapı taşı, doğuran ve doyuran, vicdanlı, zorluklara göğüs geren, azimli, kararlı, anaç ve adil kişidir. Bu sıfatların en güzel örnekleri halk edebiyatı ürünlerinde bulunabilir. Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı, Orhun Abideleri, halk anlatıları ve çoğunlukla masallar içerisinde kadının nasıl anaerkil dönemden ataerkil döneme geçişte *Cadı*, *Alkarası*, *Albastı* gibi tiplerle cezalandırması incelenecektir.

* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Türkçe sözlüğe göre anaerkil yapı, ana erki temeline dayanan, maderşahi, matriarkal. Anaerkillik ise toplumda kadının özellikle “ana”nın etkin (baskın- başat) olma halidir. Temelini kadının üstünlüğü fikri oluşturur; soy kadınlar tarafından belirlenir, hâkimiyet kadınlarındır. Ataerkil yapı ise ata erki temeline dayanan, pederşahi, patriarkal. Erkeklerin hâkim olduğu, hüküm sürdüğü toplum anlamına gelmektedir. Ataerkil, babanın totemlerin, ata ruhların, aile içindeki temsilcisi olduğu ve bu temsil görevinin en büyük erkek çocuğa geçtiği düzeni ifade eder (TDK 2005: 94/140).

Türkçe sözlüğe göre statü, bir kimsenin, bir kurum veya bir toplum içindeki durumu ifade eder (TDK 2005: 1809). Şiddet ise bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik olarak tanımlanmıştır (TDK 2005: 1866). Burada ele alacağımız şiddet, fiziki değil kadının sosyal hayattaki konumuna yapılan bir haksızlık olarak meydana gelen oluşumdur.

Kadın her şeyden önce bir birey ve aile ferdidir. Kadın aile içerisinde, üretici, koruyucu ve neslin devamını sağlayan anne rolündedir. Türk aile yapısı gündeme geldiğinde akıllara ailenin yapı taşı olan anne gelir. Kadın, doğuran ve doyuran olduğu için ona ayrı bir kutsiyetlik atfedilmiştir.

Halk edebiyatı içinde yer alan atasözlerinde kadınlarla ilgili bölümleri incelendiğinde birden fazla örnekle karşılaşılmaktadır. *Divanü Lugati’i Türk’te*

...“erkeğe, yiğitlik, cesaret ve erdemlilik özellikleri atfedilirken; kadınlar için bu değerler yerine, anlayış, sabır, olgunluk, sevimlilik, temizlik (ruh ve beden temizliği) ve güzellik değerlerinin ön planda” olduğu görülür. *Kutadgu Bilig’te* ise “kadınlar güvenilmez, vefasız, korkak, yalancı ve ikiyüzlü yaratıklardır. Onların aslı ettir; yani akıl, irade, ruh yoksunudurlar. Kadınlar yer içer ve çifileşirler. Aynı zamanda korkak olduklarından, yaptıklarını yalanlarla ve ikiyüzlülükle gizlemeye çalışırlar (Türköne 1995: 201).

Kadınlar için günümüzde de bu ve benzeri olumsuz düşüncelerle karşılaşılmaktadır. Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin anlayışı hâkim oldukça neden ataerkil düzen içerisindeyiz sorusu manidar olmaktadır.

Türk edebiyatının dönemlerine baktığımızda ‘kadın’ farklı bakış açıları ile ele alınmıştır. Divan edebiyatında kadın daima soyut bir varlık olarak ele alınır ve kadının gerçek hayatta olmayan özellikleri vurgulanır. Tanzimat Dönemi’nde ise aşk ve kadın soyuttan somuta geçmeye başlar. Servet-i Fünun döneminde ise kadın hasta bir varlıktır. Milli Mücadele döneminde savaştan, vatan için mücadele eden güçlü bir varlıktır. 1940’lı yıllarda, Garip akımı ile birlikte kadın sıradan biridir. Kadın her yönüyle hem kusurlarıyla

hem de güzelliği ile eserlerde görülmektedir. 1955’li yıllardan sonra ise kadın erotik bir imge haline gelmeye başlamaktadır (Bayram 2011:1).

Türk Mitolojisinde Kadın ve Amazonlar

İlkel dönemlerdeki toplumlar avcılık - toplacılıkla geçiniyorlardı. Kadının gebelik ve çocuk büyütme döneminin uzun sürmesinden dolayı evden fazla uzaklaşamamaktadır. Bu bağlamda toplayıcılık görevi kadına aitti. Kadın topladığı kök, meyve, bitki gibi yiyecekleri eve getirip ailesini beslemektedir. Özellikle toprağın ekilip biçilmeye başlanması yani çiftçiliğe geçilmesiyle kadın, tıpkı toprak gibi üretici olması sebebiyle kutsallaştırılmıştır ve kadına olan saygı artmıştır. Erkeğin avcılık yaparak eve yiyecek getirmesi doğa koşulları sebebiyle her zaman mümkün olmadığı söylenebilir. Çocuğun soyunun kime dayandığı da evden uzun süre uzak kalan erkeğe değil, evin yakınında bulunarak eve yiyecek getiren çocuklara bakan kadına bağlanarak belirlenmiştir (Michel 1984: 17).

Türk mitolojisinde kutsal bir varlık konumuna gelen kadın, Türk Millî yaratılış efsanelerine göre Ülgün Ata Tanrı’ya, insanları ve dünyayı yaratması için ilham veren “Ak Ana” (*Ak-Ene*) adlı bir kadın olduğu düşünülür. Yakut Türklerinde ise “*Er Sogoto*” efsanesinde “*Doğum Tanrıçası*” olarak *Kübey Hatun* vardır (İnan 1999: 274).

Tarih boyunca birçok kültür ve gelenekte erkek her zaman özne, kadın ise ona bağımlı daha çok bir nesne olarak görülmüştür. Mesela, Michelet ‘Kadın şu bağımlı varlık...’der. Eflatun, Tanrıya önce kendisini köle değil de özgür bir insan, sonra da kadın değil de erkek yarattığı için şükretmekteydi (Beauvoir 1980: 25).

Mitolojiye dayanan destan örneklerine baktığımızda ise kadın hem ödül hem soyu kutsallaştıran tanrısal bir varlık olarak görülmektedir (Belge 1994: 375- 380). Destanlarda olduğu gibi masalarda da padişahın kızının, masalın kahramanına, çözdüğü zor bir iş sebebiyle ödül olarak verildiği görülür (Kaya 2002: 49).

Ziya Gökalp’a göre eski Türklerde kadınlar, *Amazon* idiler. Erkekler kadar binicilik, silahşörlük ve kahramanlık hususunda ustadırlar (Gökalp 2004: 166). *Amazon* kelimesi, Farsça, savaşçılar anlamına gelen *hamazan* kelimesinden türediği bilinir. Memesiz, tek memeli olarak tanımlanmaktadır. Kadın savaşçılar at üzerinde rahat nişan alıp ok atabilmeleri için bir göğüslerini keserler veya dağlayarak büyümelerine engel olurlar. Saka kadın savaşçılarının atıcılık ve binicilikte mükemmel olduğunu aktaran kaynaklar mevcuttur. Bu boyun prenseslerinden bilinen günümüzde dahi adı yaşayan Türk dişil

Tomris Hatun’dur. Kendisinin çok iyi savaşçı, *alp tipi* kahraman özelliklerine sahip olduğu bilinmektedir (Durmuş 2008: 46, Döğüş 2015: 136’dan).

Türk Halk Edebiyatında Kadın Örnekleri

Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatında kadının genellikle üç açıdan değerlendirildiğini belirtir.

“1. İslamiyet’ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanca çarpışır.

2. Yerleşik medeniyete ve İslam kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla pasif bir karakter arz eder. Toprak ve din, insanları kendilerinden üstün tabiat veya tabiatüstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının, kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzusu olduğu görülür.

3. Garp medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadının, ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşeri hakları müdafaa edilir ve tamimiyle erkekle müsavi bir seviyeye getirilir.” (Kaplan 1951: 99).

Orhun yazıtlarında Kağan ile hatunun adı birlikte geçer. Bilge Kağan Abidesi’nde de Tanrı’nın, İleriş Kağan’la İlbilge Hatun’un tepesinden tutup yukarı kaldırdığından bahsedilmektedir (Köksel 2011: 333). Burada yönetimde söz hakkının erkek kadar kadına da ait olduğunu gözlemlenmektedir.

Dede Korkut hikâyelerin anlatıldığı dönemde kahramanların en büyük özelliğinin yiğit, savaşan *alp tipine* sahip oldukları belirtilir. *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Esir Olduğu* boyda Burla Hatun; kılıç kuşanan, ata binen ve korkusuzca düşmana karşı duran cesur bir ana ve eş olarak dikkati çeker. On altı yaşına gelen Uruz, babası Salur Kazan ile beraber ilk kez kâfirle savaşmaya gider. Ancak, savaş sırasında düşmana esir düşer. Salur Kazan oğlunun bu durumundan habersiz, evine yalnız döner. Eve tek başına dönen eşini gören Burla Hatun, oğlunu kurtarması için eşi Kazan’ı geri gönderir. Eşi de gidip dönmeyince Burla Hatun, kırk ince belli kızı da yanına alarak eşini ve oğlunu kurtarmaya gider (Ergin 2004: 95-116).

Kadında aranan savaşçı ve kahramanlık özellikleri Kan Turalı ve Bamsı Beyrek boylarında da görülmektedir. Hikâyeye göre, babasının Kan Turalı’ya nasıl bir eş istediğini sorması üzerine Kan Turalı; *“Ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı”* diye cevaplamıştır. Bamsı Beyrek de babasından; *“Oğul sen kız*

istemiyorsun, kendine denk bir yoldaş istiyormuşsun” yanıtını almıştır. Diğer hikâyelerden biri olan "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı"nda Dumrul canının yerine can bulma çabasına girince önce annesine ve babasına sorar. Deli Dumrul'a ne annesi ne de babası canını verir. Ona can yoldaşı, gönül bağı olan eşi hiç sorgusuz sualsiz canını vereceğini söyler. Bu hikâyede Deli Dumrul'un eşi, ideal eş ve annenin simgesidir. Türk kadınının canı pahasına da olsa eşi için ne kadar fedakâr olabileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda kadın, yaşadığı dönemin yaşam koşullarından etkilendiği gibi bu etkilerin edebi eserlere de yansımakta olduğu görülmektedir.

Anaerkilden Ataerkile Geçiş

Türk'ün babası gök, anası yerdir. Ruhu bu iki kuvvetin çiftleşmesinden meydana geldiği düşünülmektedir. Oğuz Gök Tanrının timsalidir. Gök Tanrı atadır. Uz ve yahşidir. Oğuz'un karısı ise “yağız yer'in” timsalidir. Burada “atam gök, anam yer” düşünce birliği vardır. Oğuz töresince hakan kadar hatunun statüsü ve etkisi görülmektedir (Ülken 2003: 55). Burada kadını evin temeli erkek ise evin sütunları olarak düşünebiliriz. Kadın ve erkek sosyal statü içerisinde bir bütünün tamamlayıcı parçalarıdır.

“Uygurlarda “ana– ata”, ana- baba sözleri çok yaygındı. Anadolu'nun kültür gelişmesine büyük tesirleri olan, Harzemşahlar'da ise büyük anaya, “Ulu Ana” deniyordu. Oğuzlar eskiden nedense, anneye, “aba” demişlerdi. Anadolu'da çok az görülen aba sözü, eski Osmanlı kitaplarında daha sık olarak geçer. Eski Türklerde “anaç” sözü, hem anacığım ve hem de anasına çekmiş soylu kız” demektir. Evin sahibi kadındır. Bundan dolayı ev kadını için söylenen en yaygın söz de ‘evci’dir. Göktürklerde, ‘eş’ derlerdi. Osmanlıların ‘evdeş’ ve Çağatay Türklerinin ‘evlik’ sözleri de, ayrıca çok manalı ve derin idiler. En eski Türklerin, zevce için söyledikleri, ‘eşi, işler, yotuz, egmiş’ gibi sözleri, bugün artık ya kaybolmuş veyahut da başka manalar için, söylenir olmuşlardır. Eski Türkler, kadın için geniş manada, “avrat”, yani eski deyişi ile “uragut” ta denildiği bilinmektedir.” (Gültepe 2008: 260-264). Görüldüğü üzere kadınların yaşam alanı çoğunlukla ev içi olduğundan adlandırmalarda bu yönde şekillenmiştir.

Anaerkil dönemden ataerkil döneme geçişte destanlardan özellikle Dede Korkut destanından bahsetmeden geçmek doğru olmaz. Hikâyelerde kadın erkek gibi ata binen, kılıç kullanan, güreş tutan, ok atan kahramandır. Bu kahraman kadınlar; Banu Çiçek, Selcen Hatun, Burla Hatun'dur. Hatta Banu Çiçek, kendisiyle evlenmek isteyen Beyrek'e güreşte kendisini yenmesi şartını koşar. Dede Korkut'ta savaşçı bir toplumun özellikleri görülür, hayatta kalabilmek için kadınlar da erkekler gibi savaş konusunda ustalaşmışlardır

(Ergin 1989: 124-185). Kadın ve erkek aynı yaşam koşulları içerisinde buldukları için tabiatın içinde mücadele ederek varlıklarını devam ettirmişlerdir.

İbn-i Fadlan, Türk topraklarında gezerken kadınların erkeklerle birlikte her türlü sosyal aktiviteye katıldığını, dini ve resmi şölenleri bizzat yönettiğini anlatır. Seyahatnamesinde, “kadınlar, erkekler gibi muharebe ederler, çeviktirler, at üzerine sıçrayarak binerler, kolları kuvvetlidir.” diyerek kadınların da erkekler kadar savaşçı özelliklerini sahip olduğunu belirtir. Seyahatname’sinde Müslüman olmadan önce çeşitli Türk kavimlerinde erkeklerin eşlerine hizmet ettiklerine dair anaerkil döneme ait pasajlar bulunmaktadır (İbni Fadlan 2010: 67- 77: Döğüş 2015: 135’ten).

Eski Türklerde devlet içinde bir karar alınırken erkek karısına danışır ve düşüncesine, saygı duyduğu bilinmektedir. Evde evin erkeği olmadığı zamanlarda kadın, söz sahibidir. Otorite ve hâkimiyet hatunda toplanır, kadın tek başına karar alarak savaşa katılabilir.

Ataerkil düzene geçtiğimizde, ‘Avrat’ imgesi bir erkek için cinsel gücünün anlamına gelirken kadın bu alanda da iktidar sahibi oluşunu tescillemesi anlamına gelmektedir. Ataerkil düzende, cinsellik bir iktidar alanıdır. Erkeklik cinsellikle güçlenir, karşı tarafı teslim alır. Bu nedenle kadını ev içine kapatma, kamusal mekânda cinsel kimliği üzerinde tehdit oluşturma, kamusal mekânda, erkek için önemli bir savaş ve iktidar yönetimidir (Özünel 2006: 131).

Erkeklerin kadını neden namusu olarak görüp, hemen kucağına bir evlat vererek hem kendi soyunun iktidarı için varoluşunu sağlayarak güçlenme hem de kadının dışarıya çıkarsa her an başka erkeklere yem olma ihtimalini bile yaşamamak adına yaşam alanlarının ev içi olarak tayin edilmektedir. Bu durum küçük kız çocukların oyuncak bebeklerle oynayarak dış dünyaya savunmasız ve sessiz kalarak hazır olamaması gibi değil midir? İşte bu yüzden kadının ikinci planda silik bir statü ile yola devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu düzene karşı gelemeyen kadınlar saygıdan susma haklarını kullanmaktadır. Çünkü ne zaman kendilerini ifade etmeye kalksalar, ses çıkarsalar, saygısız olarak ithaf edilirler.

Doğu kültürü içerisinde olan masallarda da susup, sabretme sürecini görmekteyiz. Buradan da anlaşılacağı üzere ataerkil düzenin bir başarısı olan kadın profili ortaya çıkmaktadır. Pasif, sorgulamayan, sadece kabule geçen ikinci planda kendini saklayan, etkisiz bir varlık olarak görülmektedir.

Masallar, anaerkillikten ataerkilliğe giden yolda ataerkil semboller açısından önemli yapı taşlarını oluşturur. Çünkü masallardaki kadın rolleri ataerkil düzenin açığa çıkmış bir adlandırma halindedir. Örneğin *Cadı, Cadı Karısı, Kocakarı, Albastı, Alkarısı vb.* Bu yüzden vardır. Masallarda cadılar güzel olarak tarif edilmezler. Çünkü güzellik masallarda boyun eğmekle bağdaştırılabilecek bir durumdur. Boyun eğmeyen kadın kötü ve çirkindir. Bu yüzden cadılar, en çok korkulan ve korkularak hatırlanan kadın tipini temsil eder.

Ataerkil düzenin baskın rol oynadığı kadının cadı olarak atfedildiği masalların yanı sıra, kadınların kamusal mekânlarda varlıklarını sürdürebilmek için erkek kılığına girdiği masallarda mevcuttur. Böylelikle kadınlar toplumdan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı kendilerini saklayarak korumuş olurlar. Bu masallara, “*Ahu Melek*” ve “*Helvacı Güzeli*” örnek olarak gösterilebilir.

Masallarda Kadın ve Anlatıcı Şiddeti

Türk halk edebiyatı ürünlerinde anlatıcı şiddetini masallarda yoğun olarak gözlemlenmektedir. Masallarda kadınlar genç, yaşlı, fakir, zengin gibi özelliklerle sunulmaktadır. Kadınların masallarda olay örgüsündeki rollerine bakıldığında yedi maddelik sınıflandırma görülmektedir.

“1. *Mutluluğu yakalamak için uğraş veren olayların gidişini yönlendiren akıllı, vefalı, özverili, direşken kadınlar.*

2. *Kıskanç ve iftiracı kadınlar.*

3. *Kötü kalpli üvey anneler, büyücü kadınlar ve acımasız dev anaları.*

4. *Cinsel tacize uğrayan kadınlar.*

5. *Eşlerine ihanet eden kadınlar.*

6. *Yalan ve kurnazlıkla mutluluğa ulaşmak isteyen kadınlar.*

7. *Akılsız, beceriksiz, sağduyusuz kadınlar.*” (Yavuz 1996: 103-104).

Görüldüğü üzere, ataerkil düzenin kadın profiline yüklediği bütün olumsuz vasıflar masallar üzerinden bu şekilde açığa çıkmaktadır.

C.G. Jung, masalda cadı, anne arketipinin bir temsili olarak belirlediğini söyler. Anne arketipini açıklarken onun hem karanlık hem de aydınlık yüzünden bahseder: “Anne arketipinin özellikleri “annelikle” ilgilidir: dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı,

karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkararak ve zehirleyen korku uyandıran ve kaçınılmaz olan şekilde ifade eder (Jung 2003: 22).

Masallar önceleri yetişkinlerin dinlemesi ve eşlik etmesi için ortaya çıkan ve zaman içerisinde çocukların ilgi alanına giren ve şekillenen türler olarak yoluna devam etmiştir. Masallarda hep bir mesaj verme, ders çıkarma amacı güdülür. Özellikle masallarda söz dinlemeyen, çocukların başına felaketler silsilesi gelir. Söz dinlemeyen masal kahramanı olan çocuklar bir cadı, bir kurt veya buna benzer tehlikeli yaratıklarla karşılaşır.

Masallarda kurallar, düzenler dışına çıkmak yasaktır. Bu yasağı çiğneyen kadın kahramanlar *cadı* olarak atfedilirler ya da bir *cadı* tarafından cezalandırılırlar. Bu cezalandırma yöntemi ile kadınların söz hakkı ya da yaşamını seçme hakkı tanınmamıştır. Bilakis onları kontrol altına alabilmek için stratejik bir plandır. Bu bağlamda cadılar örnek alınmaması gereken karakterleri temsil ederler. Cadılar, ataerkil düzenin kadın üzerinden bir cezalandırma yöntemidir. Bu sebeple bu varlıklar (*cadılar, büyücüler, periler*) bir kadın üzerinden tahayyül edilir.

Peki, neden kadın yaş aldıkça bu kadar *çirkin, kötü, vasıfsız, cadı, büyücü, fitneci* gibi sıfatlara layık görülmektedir? Bu sorunun cevabı Evrim Ölçer’in, “*Masal Mekânında Kadın Olmak*” adlı çalışmasında şu şekilde açıklamıştır. Ataerkil toplum düzeni içerisinde kadının bakirelikten kocakarılığa geçiş evrelerinde giderek *kötü* olması, buna karşın erkeğin yaşlandıkça *iyi* olması ve saygınlık kazanması kadınsa bununla ters orantılı bir biçimde statü kaybına sebep olmaktadır (Özünel 2006: 104). Bu da ataerkil sistemin bir başka işleyiş şeklidir. Bu durum doğuran ve doyuran kadına yapılan en büyük şiddet ve haksızlık olarak değerlendirilmelidir.

Bu durumu günümüze uyarlayacak olursak, kadın yaşı gereği erkekte küçükse taze, körpe ve üretkenliği açısından daha çok doğurganlığa elverişli olması, erkeğin ise yaşının büyük olması, işini, mesleğini yaşam şartlarını belli bir düzene getirmiş olması önemsenmektedir. Bu bağlamda Türk toplumunda evlenecek kadın adaylar kendinden büyük yaşta erkek, erkeklerinde kendinden küçük yaşlarda kadın eş seçme doğrultusunda fikir verildiği görülmektedir.

Türk halk anlatılarında anlatıcının kadını *Alkarısı, Albastı, Cadı, Cadı karısı* kisvesi içerisinde yaşattığı şiddette rastlarız. *Albastı*, doğum sırasında temizliğe dikkat edilmemesi yüzünden lohusanın tutulduğu ateşli hastalık, loğusa hummasıdır (TDK 2005: 67). Halk anlatılarında ise *Albastı, Alkarısı* ve *Cin* genellikle loğusa kadınlara musallat olan bir mahlûk olarak tasvir edilir. Anadolu da yaygın olarak bilinen bir inanıştır. Bugüne

uzantısını da doğum yapmış kadınların başına kırmızı kurdele bağlayarak gelecek olduğuna inanılan bu mahlûku def etme ve uzaklaştırma amaçlı olduğunu görürüz. Saim Sakaoğlu'nun, *'101 Anadolu Efsanesi'* adlı derlemesinde *Albastı, Alkarısı* ve sevenleri ayıran kötü kalpli *Cadı, Cadı karısını* gördüğümüz Ferhat ile Şirin anlatılarında örnekleri mevcuttur.

Burada Ferhat ile Şirin anlatısındaki cadı karısı tipine baktığımızda Amasya Beyi'nin dillere destan güzelliğe sahip kızı Şirin'e âşık olan fakir Ferhat'ın aşkı uğruna verdiği çaba anlatılır. Amasya Beyi'nin kızını Ferhat'a verme şartı olarak Kazankaya Mevkii'ndeki suyu kırk gün içinde şehre getirebilmesi karşılığında söz verir. Bunun üzerine Ferhat aşkına kavuşmak uğruna gece gündüz bütün gücüyle çalışır. Sonuçta suyun Amasya'ya gelmesi an meselesi iken araya bir cadı karısı girer. Cadı kadın, önce Şirin'in yanına gider. “Ferhat suyu getiremedi sonrada kendini kayalardan aşağıya atarak öldürdü.” der. Şirin bu acıya dayanamayarak canına kıyar. Cadının görevi daha bitmemiştir. Şirin'den sonra Ferhat'a gidip “Bey, kızı Şirin'i başkasına verdi” der. Bunun üzerine hayalleri yıkılmış Ferhat'ta oracıkta canına kıyar (Sakaoğlu 1989: 102).

Görüldüğü gibi anlatılarda sevenleri ayıran, kötü kalpli Cadı rolünü neden bir kadına atfedilmiştir? Ya da Alkarısı, Albastı neden bir erkek olarak tahayyül edilmez? Çünkü kadın konumu gereği kendinin farkına varıp ve toplum içerisinde sadece çocuk doğurup, büyütüp evcil yaşamla yetinmez ise erkek hâkimiyetinin sınırları içerisinde yaşamaya devam edilememesinden korkuluyor. Kadın ne zaman kendi hakkında karar almaya kalksa ya da kendini savunma söz hakkı alsın hemen bir dışlanma, itaatsizlik, saygısızlık, evden uzaklaştırma, namusu ve iffetine zarar getirdi bahanesi ile bulunduğu konumdan aşağıya etme psikolojisi ile karşılaşır. Masallarda anlatıcı kadına bu şekilde cezalandırarak statüsel şiddet uygulamaktadır.

Masal kadını, kendini güvence altına alabilmek ve toplum içinde statü sahibi olabilmek için öncelikle, toplum tarafından meşru görülen bir ev içi edinmektedir; ev içinde bir kadının erkeksiz var olması, geleneksel toplum tarafından meşru görülmeceğinden, ev içi bir erkeğin varlığıyla meşrulaştırılır. Kamusal mekânda cinsel kimliği tehdit altında olan kadın, ev içinin iktidarını sağlamlaştırmanın, erginlemenin bir başka aşaması olduğu düşünülmektedir. Kadının, ev içi iktidarını sağlamlaştırmak ve erkeğin gözünde ‘esas kadın’ olabilmek için doğurganlığını kullanması, erkeğin iktidarının son aşaması olan ‘silah’ olgusu yerine, kadın iktidarı söz konusu olduğunda “evlat” olgusunun getirebileceğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda Evrim

Ölçer Özünel, erkek egemen söylemde yaygın olarak kullanılan, erkeğin iktidarını simgeleyen “*at, avrat, silah*” üçlüsünün, kadın bakış açısıyla ifadelendirildiğinde “*ev, er, evlat*” üçlemesine karşılık geldiğini düşünür (Özünel 2006: 139-140).

Masallarda üzerinde durulan namus ve iffet kavramlarıysa ataerkil düzenle birlikte, babanın sorumluluğunda, kadınların ve kızların üzerinde bir baskı unsuru olarak varlığını sürdürmüştür. “Nardaniye Hanım” masalında evin genç ve güzel kızı, üvey annesi tarafından kıskanılır ve evden uzaklaştırılmak istenir. Üvey annesi tarafından iftiraya uğrayan kız, evden uzaklaştırılarak cezalandırılır. Bunun için “açık” ama yalıtılmış bir mekân olan dağ başı seçilir. Üvey anne, kızı evden uzaklaştırdığı yetmemiş gibi bir de öldüğünden emin olmak için bir süre sonra armaya çıkar. Dağda tek başına kalan kız Kırk Haramilere sığınır onlarla yaşamaya başlar. Bunu fark eden üvey anne Kırk Haramilerin evde olmadığı bir gün Nardaniye’ye pencereden çiğnemesi için zehirli sakız verir. Bunun üzerine Nardaniye yarı ölü haline girer. Türk masallarındaki kadın tipleri “şeytani” özelliklerden çok “fitneci” özellikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Masallarda üvey anne ile kız çocuk, gelin ile kaynana, gelin ile görümce ya da kız kardeşler arasındaki ilişkiler incelendiğinde sürekli bir yarış içerisindedirler. Çoğu masalda kadının fiziksel özellikleri, kışkırtıcı fitneye eşdeğer görülür (Özünel 2006: 45- 89). Bu masalda da kadının tek düşmanı yine kadın olarak sunulmaktadır. Kadının kadına yaptığını, erkek erkeğe yapsaydı belki günümüzde ataerkil düzenin yerini anaerkil düzen almış olabilirdi.

Hane içine sonradan giren kadınlar, her zaman kaderlerine razı olup ömürlerinin sonuna kadar “öteki” konumunda kalmazlar. Onlar da bir süre sonra hane içinde “esas kadın” konumuna geçmek için çaba harcarlar. Bu bağlamda incelenen masallardaki “öteki”likten kurtularak “esas kadın” olma mücadelesine örnek olarak “Dertli Fatma” adlı masal gösterilebilir. Bu masal eve gelen gelinin, ev içindeki “esas kadın” konumunda olan görümcesiyle girdiği iktidar mücadelesine iyi bir örnek oluşturması bakımından dikkat çekicidir. Yeni gelen gelin, görümcesini evden uzaklaştırmak için ona iftira atar. Namusu lekelenen tüm masal kızlarında görüldüğü gibi görümce evden uzaklaştırılır (Yavuz 1997: 424). Burada görüldüğü üzere bir kadının düşmanı yine bir kadındır. Gelinin geldiği evde ikinci planda olmayı hazmedemeyerek evin temel konumunda asıl kadını, görümcesini kendi hırs ve var olma duygusuna kapılarak nasıl bertaraf ettiğine şahit oluyoruz.

Sonuç

İlkel dönemlerde ruhsal ve fiziksel iktidarı elinde bulunduran kadın, değişen toplum yapısı ile farkında olarak/olmayarak bir değişim yaşamak zorunda kalmıştır. Çeşitli

adlandırmalar, sıfatlara maruz kalarak günümüze kadar statüsel şiddet yaşamıştır. Kadın, toplayıcı dönemde doğurganlığının atfettiği kutsiyetlik algısı içerisinde yaşarken değişen yaşam koşulları sebebiyle hayvanların grup halinde avlanan erkeklerce, evcilleştirmeye başlaması ve tarımda hayvanın kullanılmasıyla kadının saygınlığı ve kutsallığı da hafiflemiştir. Toprakta elde edilen ürünün ve ticaretin getirdiği güç, özellikle köleci toplumlarda insanın bir mülkiyet nesnesi haline gelmesiyle ataerkil yapıyı daha da güçlendirmiştir. Böylelikle tarımsal üretimi yapan kişi olarak erkek, kadının yerini alırken, ufak bahçelerin yerini tarla, kadının çapası yerini de erkeğin sabanı alır. Bu bağlamda doğuran ve doyuran kadın kutsiyetliği kaybedip sadece sıradan bir birey olarak yoluna devam etmiştir.

Türk toplumu, *Kadinsız ev olmaz. Beşiği sallayan el dünyaya hükmeder. Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi? Yuvayı dişi kuş yapar. Düşüncelerine hâkimken nasıl oluyor da “At ile avrada inanılmaz. Avrat attır, gemini boş tutma. Avrattan vefa, zehirden şifa. Bal arıdan kavga karıdan çıkar. Elinin hamuruyla/Elindeki hamura bakmaz erkek işine karışır. Erkeğin nefsi birdir, Kadının dokuz, Erkeğin şeytanı kadın/Kadın erkeğin şeytanıdır. Kadın akli gâh uzalır, gâh kısılır. Kadın kısmının saçları uzun olur, akli kısa. Kadın şerri, şeytanın şerrine eşittir. Karı ile çıkma yola başına gelir türlü bela. Karı sözüne uyan adam değildir* (Yurtbaşı 1995:147-149). Bu düşünceleri benimseyen bir toplum bilincine sahip olabiliyoruz.

Türkler, İslamiyet ile tanışmaya kadar tarih boyunca konar-göçer bir medeniyetin ışığında yaşayarak kendi varoluş mücadelelerini devam ettirdiler. İslamiyet’e kadar kadın kutsal, mitik bir varlık olarak değer görürken İslamiyet’in kabulü ve yaşam şartlarının değişmesiyle kadının statüsü farklılaşmaktadır. Toplum sadece din değişikliği yaşamamaktadır. Arapların ve Farısların kültürel yaşamı da İslamiyet ile birlikte bir karışıma girerek örf, adet, gelenek olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak kadın etkisiz ve ikinci planda bir varlık olarak 1923’e kadar bu şekilde devam etmiştir. Cumhuriyet’in kurulması ve Atatürk’ün başlattığı ve yönlendirdiği devrimlerle, Türk kadını sosyal, siyasal, ekonomik vb. Pek çok alanda hakka sahip olmuştur.

Türkler tarih sahnesinde varoluş mücadelesine tek başlarına başlamadılar. Ailenin temelini oluşturan kadın bu mücadelede başrol olarak erkeğinin yanında ona destek olarak boy gösterdi. Türk aile sistemini ve kadının konumunu en iyi anlatıldığı düşünülen İslamiyet geçiş dönemi eseri olan Dede Korkut’ta kadının, toplum statüsünde yeri erkek kadar değerli ve hünelerinin neredeyse eşit olduğu düzen içerisinde yaşamakta olduğu

gözlemlenmektedir. Ataerkil yapısının baskın karakterli olması zaman içerisinde kadının toplumsal statüsünü değişikliğe uğratarak, kadına statüsel şiddet yaşatmaktadır. Bu da Türklerin kadını değer basamaklarında nereden nereye taşıdığını gösterir. Türk toplumu olarak günümüzün nesilleri sayesinde milli ruhumuzu şah'a kaldıran bu destanlardaki karakterleri koruma ve yaşatma bilincine erişilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Bayram, S. (2011). Tarih Boyunca Kadın ve Türk Edebiyatında Değişen Kadın İmgesi. Köprü Dergisi, (113) 1- 4.
- Beauvoir, S.D. (1980), Kadın, Genç Kızlık Çağı, İstanbul: Payel Yayınları
- Belge, M. (1994), Epik, Edebiyat Üzerine Yazılar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Döğüş, S. (2015). Kadın Alplardan Bacıyan-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerden Kadının Siyasi Ve Sosyal Mevkii. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (12), 127-148.
- Durmuş, İ. (2008). İskitler (Sakalar). Ankara: Genelkurmay Basımevi
- Ergin, M. (1989/2004). Dede Korkut Kitabı-1, Ankara: TDK Yayınları
- Gökalp, Z. (2004). Türkçülüğün Esasları. Haz. Kaplan, M. İstanbul: MEB Yayınları
- Gültepe, N. (2008). Türk Kadın Tarihine Giriş. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Helimoğlu, Yavuz, M. (1996). Masal Kadınları. Kadın Gerçeklikleri. Haz. Arat, N. İstanbul: Say Yayınları
- _____,____,____. (1997). Masallar: Eğitimsel İşlevleri ve Dil Öğretimine Katkıları. Ankara: Ürün Yayınları
- İbn Fadlan Seyahatnamesi (2010). Haz. Sesen. R. İstanbul: Yeditepe Yayınları. I
- İnalcık, H. (2002). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu. Türkler. C.9: s. 78.
- İnan, A. (1999). Umay İlahesi Hakkında. Makaleler ve İncelemeler. Ankara: TTK. C.I: s.397-399
- Jung, Carl, G. (2003). Dört Arketip. İstanbul: Metis Yayınları
- Kaplan, M. (1946-1951). Dede Korkut Kitabı'nda Kadın. İstanbul: Türkiyat Mecmuası. (IX), 99.
- Kaya, M. (2002). Türk Halk Anlatılarında Kadın. Toplum Bilim Dergisi,15. İstanbul: Kardeşler Matbaa
- Köksel, B. (2011). Orhon Yazıtları'nda Kadın. e- journal of New World Sciences Academy. Gaziantep Üniversitesi
- Michel, A. (1984). Feminizm. Çev. Tekeli, Ş. İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları

Özünel, Ölçer, E. (2006). Masal Mekânında Kadın Olmak. Ankara: Geleneksel Yayınları

Sakaoğlu, S. (1989). 101 Anadolu Efsanesi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi:42

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: TDK

Türköne, M. (1995). Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü. Ankara: Ark Yayınları

Ülken, H. Z. (2003). Anadolu'nun Dini Sosyal Tarihi. Ankara: Kalan Yayınları

Yurtbaşı, M (1995). Sınıflandırılmış Türk Atasözleri. Ankara: Özdemir Yayınları